

stratě stejným způsobem jako ukazatel cesty. Říká: „Stůj, zde je pro tebe právna postel“, a nikoli: „Měl bys raději zvolit hotelovou postel než lavičku v parku!“

Do středu spektra patří výrobci potravin a většiny snadno se kazícího spotřebního zboží. Uspokojují všeobecné potřeby a podle možnosti přidávají k výrobám a prodejním nákladům i určité prostředky na reklamu, zejména na obal. Čím je výrobek základemější – ať už je to zboží nebo služba –, tím více uděluje konkurence prodejní cenu v určitých mezích.

Většina výrobců spotřebního zboží leží na spektru více vpravo. Přímou i nepřímou vytvářejí poptávku po příslušenství, čímž vlastně kupní cena roste vysoko nad výrobní náklady. Firmy General Motors či Ford vyrábějí dopravní prostředky, zároveň ale – což je důležitější – manipulují preference a vkus zákazníků takovým způsobem, že potřeby dopravních prostředků je vyjádřena spíše poptávkou po osobních automobilech než po veřejných autobusech. Prodávají touhu ovládat silný stroj, pohybovat se ještě rychleji a komfortněji – a k tomu nabízejí představu o cili cesty. Výsledný prodáváný výrobek proto nemá jen výkoný motor, nejrůznější zbytečnosti nebo nové příslušenství, které výrobceům vnučuje svaz spotřebitelů či bojovníci za čistý vzduch. Jistě, v ceně jsou obsaženy dokonalejší motory, klimatizace a bezpečnostní pásy, avšak zahrnutý jsou i další položky, o kterých řidič není v této fázi informován: náklady na reklamu a prodej, pohonné hmoty, údržbu a náhradní díly, pojištění, úroky z leasingu a kromě toho ještě méně zřejmě náklady jako ztráta času, dobré nálady a dýchátelného vzduchu ve městech ucpaných dopravou.

Zvlášť poučným příkladem pro naši analýzu užitečných společenských institucí jsou „veřejné“ dálnice. Tento zásadní faktor celkových nákladů na provoz automobilů si zaslouží podrobnější rozbor, neboť nás přivádí až k instituci, která stojí na samém pravém okraji spektra a o kterou se zajímám především – ke škole.

1. Falešné veřejné služby

Dálniční systém je zařízením pro pohyb vpřed na relativně dlouhé vzdálenosti. Jako takový patří zdánlivě na levou stranu spektra institucí. Zde však musíme provést diferenciaci, která objasní jak funkci dálnic, tak i funkci opravdových veřejných služeb. Těmi jsou např. silnice, které skutečně slouží všem účelům. Dálnice jsou naopak soukromými revidy, jejichž provoz nepřávaně hraje celá veřejnost.

Telefonní poštovní a dálniční sítě jsou systémy, z nichž žádný není zdarma. Přístup k telefonní síti je omezen poplatky za každý hovor. Tyto poplatky jsou relativně nízké a mohly by být dále sníženy, aniž by se tím změnila podstatata systému. Používání telefonní sítě není jakkoli omezeno tím, co se přenáší, ačkoli nejmyslnější ji používá ten, kdo umí říkat souvislé věty v rozhovoru

s jiným účastníkem, což je schopnost, kterou ti, kdo sít chtějí používat, obvykle mají. Také poštovní je většinou nízké. Používání pošty je nepatrně ovlivněno náklady na papír a inkoust, o něco více tím, že člověk musí umět psát. Pokud někdo psát neumí, ale má příbuzného nebo přítele, kterému může dops diktovat, nebo pošle pásek s nahrávkou, pak je mu pošta rovněž k službám.

Naproti tomu síť dálnic není ve stejné míře k dispozici všem, kdo se naučí řídit auto. Zatímco telefon a pošta existují, aby sloužily těm, kdo je chtějí používat, dálniční síť slouží v první řadě jako příslušenství k soukromému vozidlu. Telefon a pošta jsou pracovními veřejnými službami, zatímco dálnice jsou veřejnou službou pouze pro majitele automobilů, nákladních aut a autobusů. Veřejné služby jsou od toho, aby navzájem spojovaly lidi, dálnice existují stejně jako ostatní instituce v pravé části našeho spektra kvůli produktu, jak jsme již viděli, výrobci automobilů produkujeji současně auta i poptávku po nich. Dále produkujeji poptávku po víceproutých silnicích, mostech a ropaných polích. Osobní automobil stojí ve středu celé skupiny institucí pravé části spektra. Výsoká cena každé jednotlivé součásti je diktována neustálým vylepšováním základního výrobku; ovšem kdo prodává základní výrobek, snaží se společností „nachytat“ na celý balík.

Kdyby byla dálniční síť plánována jako pravá veřejná služba, byli by poskoceni ti, kterým při přepravě záleží především na rychlosti a osobním pohodlí, a zvyknouti ti, kdo se chtějí rychle a hladce dostat do určité člove stánie. Je totiž rozdíl mezi rozvětvenou sítí přístupnou co největšímu počtu cestujících, a sítí, která umožňuje přístup jen do určitých oblastí a jen určitým osobám.

Testem kvality moderních institucí je jejich přenos do rozvojových zemí. Ve velmi chudých státech stačí k přepravě potravin, dobytka nebo lidí speciálními vozidly obvykle silnice. Taková země by měla použít své omezené zdroje na zřízení dopravní sítě, která by procházela všemi regiony a omezení dovoz automobilů na dva nebo tři modely s dlouhou životností, použitelné při nižší rychlosti na všech ulicích a cestách. Ustanovilo by to údržbu a dodávky náhradních dílů, umožnilo by to použití těchto vozidel vždy a všude a zajištilo všem občanům nejvyšší možnou míru plynulé přepravy a dostupnosti človekch míst. Jednalo by se o víceúčelový typ vozidla, svou jednoduchostí odpovídající nejkdejšímu prvnímu modelu Fordu: dlouhou životnost by zajišťovalo použití nejmolekulnějších slitin a vozidla by musela dosahovat nejvyšší rychlosti cca 25 kilometrů za hodinu a být dost silná, aby zvládla i ty nejtěžší terény. Takové modely však na trhu neexistují, protože po nich neexistuje žádná poptávka. I tu by bylo nutno vyvolat, možná dokonce pod legislativní kontrolou. Kdykoliv se ovšem v současnosti taková poptávka objeví, je okamžitě pocháena protikampaní zaměřenou na to, aby se na celém světě prodávala stejná vozidla, s jejichž pomocí se dnes z kapes amerických daňových poplatníků tahají peníze potřebné k výstavbě dálnic.

Všechny země, a to i ty nejnaučší, dnes plánují jako „dokonalení“ dopravního systému výstavbu dálnic pro osobní automobily a rychlá nákladní auta,

jež pětina slouží pouze menšíně elitních výrobců a spotřebitelů rychlých vozidel. Tento postup se často zdůvodňuje tak, že se jin šesti nejmenšími svotvina chudých zemí, totiž řás lékařů, školních inspektorů a správních úředníků. Samozřejmě že tyto lidé slouží opět téměř výhradně těm, kteří sami vlastní auto nebo doofaj, že jej jednoho dne vlastnit budou. Obecní daně a slevovné zásoby valut se tak vyplývají na *falešné veřejné služby*.

Moderní technologie přenaščené do chudých zemí se dělí do tří základních kategorií: jde o spotřební zboží, továrny, které je vyrábějí, a služby, tj. především školy, jež z lidí dělají moderní výrobce a spotřebitele. Většina zemí vydává zdaleka největší část svého rozpočtu na školství. Skolon vyprodukovat akademici pak vytvářejí popptávku po jiných okázalých zařízeních, jako jsou plynyslové komplexy, asfaltované dálnice, moderní nemocnice a letiště. Ty zase vytvářejí trh pro zboží produkované v bohatých zemích - a po určité době možnost importovat rychle zastarávající továrny, které takové zboží vyrábějí.

Ze všech „falešných veřejných služeb“ je škola nejzákladnější. Dálnice vytvářejí popptávku pouze po autotech, školy vytvářejí popptávku po celém komplexu moderních institucí, které se tisí na samém okraji pravé části spektra. Zpochybnil někdo nutnost výstavby dálnic, je považován za romantika. Zpochybnil potřebu škol, je okamžitě napadán jako bezzádný svovec nebo imperiálista.

2. Školy jako falešné veřejné služby

Stejně jako dálnice zvlhují i školy na první pohled dojem, že jsou přístupné každému bez rozdílu. Ve skutečnosti jsou ale jen pro ty, kteří opakovaně prokážou svou způsobilost. Dálnice bude dojem, že náklady, které si ročně vyžádají, jsou nutně pro zajištění mobility obyvatel, stejně tak jsou školy považovány za nezbytné pro získání schopnosti potřebných v moderní technizované společnosti. Ze jsou dálnice falešnými veřejnými službami, jsme dokázali, když jsme odhalili jejich závislost na osobních vozidlech. Školy jsou založeny na podobně nesprávné hypotéze, totiž že učení je výsledkem využívání podle učebních osivev.

Dálnice vědčí za svou existenci převrácení potřeby mobility v popptávku po osobním vozidle. Školy podobně zneuvěřují přínosy škol rozvíjet se a učit se a vytvářejí popptávku po vyučování. Koptávka po prelabrkované dosplosti je mnohem hrubějším pokremem vlastní iniciativy než popptávka po výroběném zboží. Školy leží ve spektru institucí napravo od dálnic a automobilů, patří na nejzářší okraj pravé strany spektra, obsazeny institucemi, jež zcela zbavují la školy tím, že nati lidí vzdát se odpovědnosti za vlastní rozvoj, dohánějí manole k jakési duševní sebovraždě.

Výstavbu a provoz dálnic hraší alespoň částečně ti, kdo je používají, protože dálniční poplatky a daně z pohonných hmot platí jen řidiči aut. Škola je

naproti tomu vzorovým příkladem regresivního zdanění: absolventi univerzity neobávají za svá privilegia platit veskere obyvательства. Něká sporteča dálničních kilometrů není tak nákladná jako mlká sporteča školního vzdělání. Kd nemá v Los Angeles auto, nikam se nedostane; pokud však přesto nějak díky že sednat práci, může si získat a udržet nějaké postavení. Kdo seže ve škole nemá žádnou alternativu. Obyvatel předmísti s novým lincobnem i jeho chůdy přibuzný z venkova, který má jen starou ofětnu, mohou dálniči vyvozi v podstatě stejně. I když je auto prvního z nich říkat dřívší. Hrdnota ško nebo vzdání člověka je funkcí počtu ukončených školních ročníků a nákladnosti školy, kterou navštěvoval. Zákon nemůf nikoho, aby řídil auto, ale nut každého, aby chodil do školy.

Na základe analýzy institucí podle jejich postavení na pravděre škále me hu nyní vyložit, proč musí zásadní změna společnosti začít změnou přístupů vůči institucím a proč smysluplná budoucnost závisí na omilazování stylu našiel institucí.

Instituce, které se rodily postupně v dobách po Francovské revoluci v še desátých letech naráz zstřály. Systémy státnio školství, ať už založené v do háči Jeffersona či Atatürka, nebo vzniklé teprve po druhé světové válce, si ukázaly být byrokratické, dogmatické a manipulativní. Jotěž se stalo se systé my sociálního zabezpečení, odborovými organizacemi, velkými cirkvami, di plomaci, peři o staré lidi a pohřebnictvím.

Tak jsou si dnes například navzájem více podobné systémy školství v Kolumbii, Velké Británii, Sovětském svazu a v USA než americké školy na konci 19. století s těmi současnými, nebo tehdejší školy v USA a v Rusku. Dnes jsou všechny školy povinné časově nemezené a kompetitivní. Stejně sblížení lze vysledovat ve zdlavetlivosti v prodej zboží či v politickém životě. Všechny ty to instituce mají tendenci se hrnati na manipulativním konci spektra.

Tato institucionální konvergence vede k tomu, že byrokracie na celém světře splývají. Styl, služební hierarchie i vybavení - od učebnice po počítač - jsou v planovacích kancelářích na Kostarice nebo v Afghánistánu sledovány podle zápedoevropských vzorů. Jako by se byrokracie všude soustředovaly na stejný nikol: podporovat růst institucí na pravé straně spektra. Zabývají se vyřvážením předměří, rituálních předpisů a „úřednické pravdy“, tedy ideologie či smrtinice, jež stanovuje, jakou cenu má člověk jejich produktivním přispívovat. Technika dodává tímto byrokraciím na „pravici“ společnosti rostoucí moc. Jc vice“ upadá ne proto, že by technika byla méně schopná rozšiřovat dosah lidšského jednání a poskytovat jedinečím čas pro hrn fantazie a tvůrčích sil, ný brž proto, že takové použití techniky by neposlovalo moc elity, jež techniku spravuje. Ředitel pošly nemůže kontrolovat obsah dopisů a telefoniska ani šef fotelomni ústředny nemají moc zabránit tomu, aby byla prostřednictvím jejich síte plnována manželská nevěra, atentáty nebo protistátní činnost.

Při volbě mezi institucemi v pravé a levé části spektra není v sázce nic menšio než sama podstata lidského života. Člověk se musí rozhodnout, jestli chce být bohatý na věci, nebo bohatý na svobodu je používat. Musí volit mezi různými životními styly a odpověďajícími výrobními koncepcemi.

Má Aristoteles objevit, že „tvoření“ a „jednatí“ jsou dvě rozdílné činnosti, dokonce tak rozdílné, že jedna nikdy není obsazena v druhé, neboť ani jedním není tvořením, ani tvoření není jedním. Ježto pak stavitelství (techné) jest druhem umění (...) jak by vzniklo něco, co může být i nebýt a třeba počátek jest v tom. Kdo tvoří, a nikoli v tom, co jest vytvořeno; neboť umění se nezabývá ani tím, co nutně jest nebo vzniká, ani tím, co se dříve přirodně vzdělá to má počátek v sobě. Poněvadž pak jest rozdíl mezi tvořením a jedním, nalezi umění nutné k tvoření a nikoli k jednutí.“ Slovo, které používal Aristoteles pro tvoření, bylo *poiesis*, zatímco pro jednutí používal *praxis*. Mohl být doprava našeho spektra znamená, že se instituce restrukturávají, aby mohla více „tvořit“. Pohnutější se doléva, má její nová podoba umožňovat více „jednutí“ neboli praxe. Moderní technika umožnila člověku přeměnat „tvoření“ více věcí strojím a tím mu poskytla potenciálně více času pro „jednutí“. Člověk už nemusí trávit tolik času „tvořením“ věcí nezbytně nutných k životu. Výsledkem této modernizace je nezaměstnanost: ta je nečinností člověka, který nemá co „tvořit“ a který přitom neví, co by měl „konat“, tj. jak by měl „jednat“. Nezaměstnanost je deprimující nečinností člověka, který je na rozdíl od Aristotela přesvědčen, že tvoření věcí nebo dělání prací je činnost, zatímco nečinnost špatná. Nezaměstnanost může prožívat pouze člověk řídit se protestantskou etikou. Podle Maxe Webera potřebuje člověk volný čas, aby mohl pracovat. Podle Aristotela musí člověk pracovat, aby mohl mít volný čas.

Technika dává člověku k dispozici čas, který může vyplnit buď tvořením, nebo jednutím. Celá civilizace má dnes svobodnou volbu mezi deprimující nečinností a radostným volným časem. Záleží na tom, pro který institucionální styl se civilizace rozhodne. V antické kultuře, založené na zemědělství nebo otroctví, by taková volba byla nemožná. Pro člověka v postindustriální společnosti se však stala nevyhnutelnou.

Jednou z možností, jak lidem vyplnit volný čas, je podněcování poplatky po spotřebním zboží a zároveň s tím i po službách. Poplatky po zboží předpokládá hospodářství, které dodává stále širší nabídku nových věcí, jež mohou být vyrobeny, spotřebovány, odhozeny a znovu recyklovány. Poplatky po službách znamená marný pokus učinit činnost chování produktem servisních zařízení. To vede ke ztotožňování školní docházky se vzděláním, zdravotní péče se zdravím, sledování televizních pořadů se zábavou a rychlostí s efektivním pohybem v před. Tato alternativata se dnes nazývá *rozvojem*.

Každělétně odlišná metoda, jak vyplnit volný čas, spočívá v omezené nabídce zboží s delší životností a ve zpřístupnění institucí, jež poskytují více prostoru interakci mezi lidmi.

Ekonomika orientovaná na zboží s delší životností je přesným opakem hospodářství založeného na zaměrném zastarávání výrobků. Ekonomika prvního typu předpokládá omezení nabídky zboží. Zboží by muselo nabízet co největší

¹ Podle předlohy Antonína Krize: *Aristoteles: Etika Nikomachova*. Praha 1966, s. 153 – poznámka.

ší přiležitost k tomu, aby se s ním „jednalo“, „konalo“, jednalo by se o předlíněty, které člověk sám skládá, kterými si sám pomáhá. Které může opakovaně používat a opravovat.

S nabídkou takového zboží by se nedoplňoval nárust institucionálně produkovaných služeb, nýbrž spíše institucionální rámec, který vyhovává ke konání, účasti a svépomoci. Přejedná naši společnost ze současnosti – v níž všechny instituce tlhnou k postindustriální byrokracii – do budoucnosti postindustriální divůžnosti – v níž by triumfovala intenzifika konání nad produkcí – mnsi začít obnovou institucí poskytovajících služby, tj. v první řadě přeměnou systému vzdělání. Budoucnost, která je hodná usilování i možná zároveň, závisí na naší ochotě investovat technologické know-how do podpory dřívějších institucí. V oblasti vyzkoušenou vzdělání to znamená ochotu zvrátit současné trendy.

V. Racionální důslednost⁵

Domnívám se, že dnešní krize vzdělání vyžaduje, abychom přezkoumali samotnou ideu státní nařízení učení, a nikoli až metody používané k jejímu pro-sazování. Míra předkasmých odchodů žáků (zejména z druhého stupně základ-ních škol) i učitelů (z prvního stupně) naznačuje, že se na věc pootevírají podávat novými očima „kantor-praxe“, který sám sebe považuje za liberál-ního učitele, je stále částí z nepronoznějších stran napaden. Hnutí za svobod-né školy, které si přece disjunktivně s inoktrinací, jej zobrazuje jako nebezpeč-ného ditřbra. Pedagogičtí technologové neustále dokazují učitelovu ne-schopnost řádně posuzovat a mluvit chování žáků. A školská správa, pro kterou pracuje, má nutí klanit se B. F. Skinnerovi a dát tak jasné najevo, že po-tymné učení nemůže být žádný liberální podnik. Nemí divu, že ze školní fron-ty zblhává více učitelů než žáků.

Americká oddanost povinnému vzdělávání mládeže se ukazuje být stejně ja-rová jako předstírané nadšení Spojených států pro povinnou demokratizaci Vietnamu. Třídílní školy nejsou s to vzdělání zajistit. Hnutí za svobodné ško-ly sice láká nekonvenční učitele, ve svém důsledku ale podporuje tradiční ideo-logii školního vzdělávání. A síly technologů vzdělání, že jejich výzkumy a práce – budou-li priměřeně financovány – mohou nahradit koncepcí řešeni otázky odporu mládeže vůči nucenému učení zruší stejně důvěryhodně a uka-zují se být stejně absurdní jako obdobné přísliby vojenských technologů.

Behavioristická kritika amerického školství se od nové vlny radikálních pe-dagogů diametrálně odlišuje. Behavioristé používají výzkum vzdělání k „in-dukci autotelické výuky prostřednictvím individualizovaných učebních bloků“. Jejich metoda sice koliduje s neřádkovými zapojování mladých lidí do osvo-bozených komun vzniklých pod vedením dospělých, avšak z historického hle-diska jsou tyto dvě metody pouze současnou podobou zdánlivě neslučitelných, ve skutečnosti ovšem komplementárních cílů státního školství. Od počátku století jsou školy protagonisty jak společenské kontroly na jedné straně, tak svobodné spolupráce na straně druhé. Přičemž obě tyto funkce jsou ve služ-bách „dobré společnosti“, chápané jako vysoce organizovaný hladce fungující kolektivní útvar. Pod vlivem urbanizace se děti staly přirodní stvořinou, kte-rou mají školy upravit a dodat přímýsové masinerii. Pokroková politika a kult vykomerosti se spojily ve vznik amerického státního školství a v inter-cích tohoto myšleni vznikly na školách např. poradny pro otázky zaměstnání. Zdá se tedy, že pokus „produkovat“ předem specifikované změny chování, jež lze měřit a za něj může být „výrobce“ tresten odpovědným, je pouze jednou stranou mince; jejím rubem je praktičtější mládě generace ve speciálně zříze-ných celkách, které ji unesou do vysněného světa dospělých. Velmi vysně-

⁵ Tato kapitola byla poprvé prezentována jako přednáška pro Americkou asociaci pro výzkum vzdělání (American Educational Research Association) a to 6. února 1971 v New Yorku.

⁶ Steve Spring, *Just Education and the Rise of the Corporate State*, Cauderino No. 50, Centro In-ternacional de documentacion, Cuernavaca, Mexiko 1971.

ně ji lidé John Dewey, který by chtěl „každou naši školu přeměnit v embry-onální život společnosti, v němž by žila různá zaměřená zvířata z života vel-ké společnosti, a takto školu naplnit duchem umění, dělná a vědy“. V této his-torické perspektivě by bylo velkou chybou interpretovat dnešní spor mezi školským establishmentem, pedagogickými technologiemi a liberálními školami jako předzvěst revoluce ve vzdělávání. Tento spor spíše odkáží další etapu po-kusu o to, uskutečnit dávný sen a delimitované učení veškeré hodfhotné učení výsledkem profesionálního vyučování. Většina navržených alternativ směřuje k cílům, jež jsou vlastní tvorbě „kooperativního“ člověka, jehož individualní potřeby jsou uspokojovány prostřednictvím jeho specializace v rámci celého systému. Jsou zaměřeny na zdokonalení toho, co nazýváme – protože jsem ne-malé vzhlednější výraz – zekonomickou společností. Dokonce i zdánlivě radikální kritické systémy školství nejsou ochotni se vzdát představy, že mají vůči mládeži, zejména pak chudé, povinnost: povinnost přetvářet je, ať už svou lás-kou nebo za pomoci strachu pro společnost, která je stejně závislá na disci-plinované specializaci svých výrobků i sportičtější jako na jejich oddanosti ideologii hospodářského růstu.

Názorové rozdíly zakrývají rozpory, které přitom obsahuje již sama idea školy. Etablované učtecké organizace, technologičtí čarodějové i hnutí libe-rálních pedagogů utvrzují celou společnost v základních axiomech zekonomi-ného světa podobným způsobem jako mnohá mívová a přetvořili hnutí post-lují odhodlanost svých členů – ať jsou to černoši, ženy, mládež nebo duůdi – dosáhnout spravedlivosti útěstem hmbého národního produktu.

Neuť těžké vyjmenovat některé z důlnků vřvy, které desud nebyly zpochyb-něny. Je to především rozšířené převládání, že chování, které získal žák pod dohledem pedagoga, je pro žáka zvlášť cenné a pro společnost blahodárné. To souvisí s domněnkou, že člověk jako uvelomele sociální tvor se rodí až v pu-berťe a že správně se narodí, pouze pokud užíval v mateřském lůně školy do-mněnkou, již jedni chtějí býtkat laskavou permissivností, druzí zahrnout tech-nickými vynozenostmi a třetí navléknout jako liberální tradici. A konečně existuje i obecný názor o mládeži, jenž je psychologicky romantický a politič-ky konzervativní. Podle tohoto názoru musí být změny společnosti způsobeny tím, že na mládež bude uvalena odpovědnost za její přetvoření – ovšem samo-zřejmě až poté, kdy bude propuštěna ze školy. Ve společnosti vycházející z uve-děných premis je snadné získat pocit odpovědnosti za výchovu mládeže gener-a-cie; to ovšem nevyhnutelně znamená, že někteří lidé směji vyhlásit, stanovovat a hodnotit životní cíle druhých. V ukázce z imaginární čínské encyklopedie se Jorge Luis Borges pokouší popsat nadšení, jaké musí takový pokus vyvolat. Vypřává, že zvířata jsou zde rozdělena do následujících tříd: 1) ta, která patří do třídy 2) ta, která jsou nababazamována, 3) zdomácněná zvířata, 4) selata, 5) s-řaty, 6) hájní zvířata, 7) toulaví psi, 8) zvířata obsažená v této klasifikaci, 9) ta, která se chovají bláznivě, 10) nepočítaná, 11) zvířata nakreslená jemným štětcem z velbloudí srsti, 12) a tak dále, 13) ta, která právě rozblá dňhán, 14) ta, která z dálek připomínají mouchy“. Taková taxonomie nezvlnká, pokud někdo nemá pocit, že poslouchá jeho zántevu; v tomto případě byl myslim ten-

to „někdo“ vyběhneš dani. Přinejmenším pro něj muselo mít toto zařazení zvláštní smysl, tak jako má pro vědce smysl třídní vzdělávacích cílů.

U obyčejného rolníka musela jasnost smyslu mužů, kteří svou nezvyklou logikou třídili jeho dobytek, vzbuzovat irazitivní pocit bezmoci. Z podobných důvodů mohou být znatelní žáci, kteří se vážně oddávají studiu ve škole. V každém případě mají ještě vážnější důvod ke zděšení než můj imaginární členský rolník, protože záhadným znamením není oceňován jejich dobytek, nýbrž jejich životní metody.

Učevěk z Bergesen nás tolik fascinuje, protože připomíná logiku *truncandi* důslednosti, díky které jsou Kalkovi a Koeslerovi byrokraté tak hroziví a temní a přede tak blízce každodenní skutečnosti. Iracionální důslednost hypnotizuje spolehlivě, kteří se zabývají vzájemně výhodným a zároveň ukázněným vykořisťováním. Je to logika, kterou plodí byrokratické chování. Stává se ovšem logikou společnosti, jež vyžaduje, aby byli manažeré jejich vzdělávacích institucí veřejně voláni k odpovědnosti za změny, které vyvolali v chování svých klientů. Studenti, jež lze pohout k tomu, aby přikládali význam vzdělávacím balíkům, k jejichž spotřebě jsou nuceni svými učitelé, se podobají čínským rolníkům, kteří svá stáda vtěsnají do danového formuláře předloženího Bergesen.

Někdy během posledních dvou generací se americká kultura oddala psychoterapii. Učitelé začali být považováni za terapeuty, jejichž služby lidé potřebují, chtějí-li se těšit z rovnosti a svobody s kterými se, jak pravi ústava, rodí. Jako další krok nyní učitelé-terapeuti dopouštějí celoživotní vzdělávací péči. Jasný není jen smysl této péče, měla by mít formu dlouhodobé přítomnosti dospělých v učebně, elektronické exakze nebo pravidelných tréninků senzitivní? Všechni pedagogové se pouze zapíraňují ochotou odstranit zdi učeben a konečně proměnit veřejnou kulturu ve školu.

Za touto hlučnou rétorikou se skrývá spor o budoucnost vzdělávání v USA, který se ovšem nese v konzervativnějším duchu než diskuse o jiných veřejných záležitostech. V zahraniční politice nám přinejmenším určila organizovanou menšinu nenustále připomíná, že se Spojené státy musí vzdát role světového úctníka. Radikální ekonomové a druzí už dokonce i méně radikální učitelé pochybují, zda je agregovaný hospodářský růst vůbec žádoucím cílem. Ve zdravotnictví existují lobby, jež hájí preventivní místo léčení, v dopravné takové, které považují plynný provoz za důležitější než rychlost. Jen v oblasti vzdělávání zůstávají hlasy výslovně požadující radikální odkolnění společnosti osamocené. Chybí důrazné argumenty, zkušební řešení i sjednocené nasazení těch, kdo si stanovili za cíl odstranění všech institucí, jež slouží nucenému učení. Radikální odkolnění společnosti zatím stále ještě postarádá zastávce. To je překvapující zejména v době, kdy proti této formě institucionálně plánovaného učení narůstá u dvacácti až sedmáctiletých odpor, i když zatím jen chaoticky.

I novátoři v oblasti vzdělávacích systémů stále ještě považují vzdělávací instituce za trychtýře, jimiž se mají do žáků nalévat učební programy. Pro mou argumentaci je lihostejné, zda tyto trychtýře mají formu učeben, televizních

přijímatů nebo „svobodných zón“. Stejně tak je irelevantní, zda jsou tyto programy bohaté či chudé, horké nebo studené, první a poslední (Matematika III) nebo se zcela vymykají hodnocení (senzitivita). Důležité je pouze to, že vzdělání je chápáno jako výsledek institucionálního procesu řízeného pedagogem. Dokud zde zůstává zachován vztah podobný dodavatelsko-odběratelskému vztahu, musí se výzkum vzdělání nutně točit v kruhu. Bude shromažďovat vědecké důkazy pro to, že potřebujeme ještě více vzdělávacích „balíků“ a že tyto musí být s ještě větší přesností dodávány jednotlivým záložníkům, stejně jako může určitý druh sociologie dokazovat, že je třeba poskytovat více vojenských péčí.

Revoluce ve vzdělání závisí na dvojnásobném obrátce: na nové orientaci výzkumu a novém pojetí stylu vzdělávání vznikající kontrakultury.

Operativní výzkum se nyní pokouší optimalizovat efektivitu zdánlivého systému, který ovšem sám o sobě nikdy zpochybněn. Alternativou k tomuto systému – jehož syntaktickou strukturu jsme přirovnali k trychtýři, do kterého se lží soubory učiva – je vzdělávací síť, v níž by si zdroje a údaje shromažďoval každý samostatně a ve své vlastní režii. Tato alternativní struktura zatím zůstává mimo zorné pole současného výzkumu vzdělání. Kdyžby na ni zaměřil svůj pohled, znamenalo by to opravdovou vědeckou revoluci.

Úzké zorné pole pedagogického výzkumu odráží představy společnosti, v níž člověk zaměření technologický vývoj za technokratickou kontrolu. Pro technokrata je životní prostředí tím hodnotnější, čím více kontaktů mezi člověkem a prostředím lze naprogramovat. V tomto světě se postupně stírá rozdíl mezi rozhodnutím, která číni pozorovatel či programátor, a těmi, která číni pozorovaný objekt, takzvaný uživatel. Svoboda se redukuje na výběr z baleného zboží.

Vznikající kontrakultura dává před elektrickou rozpínající se a stále rigidnější syntaxe přednost hodnotě senantického obsahu. Bohatství významu si váží více než mojí syntaxe produkovat bohatství. Za čtenější pokládá nepřevzatelný výsledek samostatně zvoleného osobního setkání, nikoli předem potvrzenou kvalitu profesionální výuky. Tato orientace na osobní překvapení namísto institucionálně produkované hodnoty bude na etablovaných řád působit destruktivně až do okamžiku, kdy oddělíme širší dostupnost technických nástrojů, které usnadňují setkávání lidí, od rostoucí kontroly technokratického nad tím, co se při takovém setkávání děje.

Náš současný vzdělávací instituce slouží zájmům učitele. Potřebujeme přitom takové struktury vztahů, které každému člověku umožní rozvíjet se tím, ze se bude cítit a přispívat k učení druhých.